

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Martina Vokáčová

Migrace, jazyk a integrace.

Srovnání Nizozemska a Vlámka

v sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století

Migration, language and integration.

Comparison of the Netherlands and Flanders

in the 1970s and 1980s

2015

Vedoucí práce: doc. PhDr. František Stellner, Ph.D.

Děkuji panu doc. Františku Stellnerovi, Ph.D. za laskavou pomoc a podporu při výběru tématu a psaní práce.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 6. 8. 2015

.....

Abstrakt

Bakalářská práce se zabývá nizozemskými a vlámskými politikami vůči imigrantům v sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století a tím, jaká role je v nich přisuzována jazyku. Zkoumá argumenty a koncepty, kterými byly tyto politiky motivovány a legitimizovány a kriticky hodnotí jejich tradiční periodizaci. Poukazuje na riziko nesprávného čtení nizozemského „tweesporenbeleid” sedmdesátých let jako založeného na multikulturalismu místo očekávání návratu imigrantů do jejich mateřské země. Soustředí se na Minderhedennotu z 1981/83 coby hlavní mezník vedoucí k interpretaci problematiky alochtonů jako socio-ekonomického problému a zkoumá veřejnou debatu na základě dokumentů nizozemského parlamentu. Osvojování nizozemštiny jako druhého jazyka, tvrdí, hrálo vždy klíčovou roli v daných politikách. Od osmdesátých let byla věnována větší pozornost evaluaci studijních plánů s ohledem na nediskriminaci nerodilých mluvčích. Ve vlámském případě byl konstatován méně systematický přístup. Politiky byly méně centralizovány a byly zásadně ovlivněny skutečností bilingvnosti a konkurencí mezi nizozemštinou a francouzštinou v Belgii.

Klíčová slova

vzdělávací politika – imigrace – integrace – multikulturalismus – Nizozemsko – Vlámko

Abstract

This bachelor thesis deals with the Dutch and Flemish policies towards immigrants in the 1970s and 1980s and the role attributed to language in them. It examines the arguments and concepts by which both the policies were motivated and legitimated and evaluates critically their usual periodization. It points out the risk of a wrong reading of the Dutch „tweesporenbeleid“ of the 1970s as based on multiculturalism instead of expectation of return of the immigrants into their home country. It concentrates on the Minderhedennota of 1981/83 as the main turning point leading to the interpretation of the allochton-issue as socio-economic problem and examines the public debate on the basis of documents of the Dutch parliament. The acquisition of Dutch as second language, it states, always played a crucial role in the policies. Since the 1980s, more attention was paid to evaluation of school curricula in terms of non-discrimination of non-native speakers. In the Flemish case, less systematical approaches were stated. The policies were less centralized and crucially influenced by the fact of bilingualism and the competition between Dutch and French in Belgium.

Keywords

education policy – immigration – integration – multiculturalism – Netherlands – Flanders

Obsah

ÚVOD	8
1. REFERENT.....	12
1.1 Spoluzemci a cizinci	12
1.2 Nizozemsko	14
1.3 Belgie.....	16
2. MLUVČÍ	18
2.1 Integrace zeštíhluje.....	18
2.2 Nizozemsko	18
2.2.1 Léta sedmdesátá: Nederlands is beslist geen immigratieland	21
2.2.2 Léta osmdesátá: Ik heb genoeg van woorden die tot niets leiden.....	25
2.3 Belgie.....	27
3. ADRESÁT.....	31
3.1 Školství – Nizozemsko	31
3.2 Školství – Belgie.....	33
4. KÓD.....	35
4.1 Nizozemí	35
4.2 Belgie.....	37
ZÁVĚR.....	39
SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY	41

Seznam použitých zkratek

BiZa – Ministerie van Binnenlandse Zaken (Ministerstvo vnitra)

CRM – Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk (Ministerstvo kultury, rekreace a společenské práce)

MOW – Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen (Ministerstvo školství a věd)

NT2 – Nederlands als tweede taal (nizozemština jako druhý jazyk)

OALT – Onderwijs in Allochtone Levende Talen (Výuka v živých alochtonních jazycích)

OETC – Onderwijs in Eigen taal en Cultuur (Výuka ve vlastní řeči a kultuře)

SoZa – Ministerie van Sociale Zaken (Ministerstvo sociálních věcí)

WRR – Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (Vědecká rada pro vládní politiku)

ÚVOD

Kdo by v archivu vlámského denního tisku posledního desetiletí hledal, na kolik je pro život v Belgii potřeba ovládat nizozemštinu, zjistí, že na mnoha místech nejsou tyto jazykové kompetence výhodou, nýbrž přímo povinností. Podle titulků vlámských novin musí nizozemsky mluvit nejen všichni Antverpané,¹ ale například i imámové v mešitách.² Žáci jedné základní školy v Bruselském regionu mluví jiným jazykovým kódem dokonce riskují potrestání.³ V nizozemském případě titulky zpráv naznačují méně restriktivní přístup. Informace o tom, že někdo musí mluvit nizozemsky, se jednak neobjevuje v přímo titulcích zpráv, jednak se ocitá v komplexnější síti vztahů. Povinnost mluvit nizozemsky je například transponována ze třetí osoby na první – musíme mluvit nizozemsky.⁴ Příznačné se může zdát i to, že pokud je v novinových článcích migrantům povinnost mluvit nizozemsky připsána, doprovází ji i určitá povinnost pro druhou stranu – imigranti musí mluvit nizozemsky a všechny školy musí přijímat alespoň minimální procento dětí z menšinových skupin.⁵ Nizozemsky musí v Nizozemsku – alespoň podle korpusu novinových zpráv – bezpodmínečně mluvit pouze pěstouni, tzv. gastouders.⁶ Podle jednoho z článků musí nizozemsky mluvit sice také všichni obyvatelé Rotterdamu, rozhodně se zde ovšem nejedná o nařízení starosty města jako v případě Antverp, ale pouze o povzdech autora příspěvku nad volebním plakátem člena CDU, který se svůj elektorát naopak snažil oslovit v čínském jazyce i písmu.

Ačkoli samozřejmě z jakkoli reprezentativního výběru novinových článků nelze vyvozovat obecné závěry o rozdílech v jazykové politice obou zemí vůči příslušníkům menšinových skupin, domnívám se, že v tomto případě není neoprávněné tvrdit, že se nejedná o rozdíly náhodné. Odlišný přístup Nizozemců a Vlámů k této problematice je často diskutovaným rozdílem. Mezi faktory, které jsou při jeho zdůvodňování brány v potaz, patří odlišný historický vývoj, státní uspořádání i obecný vývoj politické debaty o multikulturalismu. Analýza těchto odlišností se stala předmětem zájmu badatelů

¹ <http://www.demorgen.be/binnenland/de-wever-antwerpenaren-moeten-nederlands-spreken-a1546757/>. Všechny internetové odkazy jsou uvedeny k datu 31.7.2015.

² <http://www.demorgen.be/plus/-imams-moeten-nederlands-spreken-in-moskee-a-1412180668709/>

³ <http://www.demorgen.be/binnenland/wie-geen-nederlands-spreekt-in-basisschool-jette-krijgt-straft-a1394738/>

⁴ <http://www.nrc.nl/handelsblad/van/1991/augustus/19/de-man-die-niet-meer-in-de-rij-wou-staan-6977300>

⁵ <http://www.nrc.nl/handelsblad/van/2002/november/11/groenlinks-wil-ook-meer-veiligheid-7613719>

⁶ <http://www.nrc.nl/handelsblad/van/2009/december/08/gastouder-op-les-en-duurder-11822309>

s lingvistickým, antropologickým, politologickým i pedagogickým zaměřením, a i na rovině praktické politiky bylo možno sledovat, alespoň ve stadiu úvah, pokusy tento vývoj reflektovat a učinit jej podkladem pro formulaci koordinovaných politik (srov. Kroon – Vallen, 1989). I na základě výše uvedených příkladů z novinového korpusu je však možno konstatovat, že co přetrvává, je především stereotypní obraz nizozemské versus vlámské politiky vůči jazykové integraci migrantů ve veřejném prostoru.

Tato práce zkoumá, jak bylo s jazykem ve vztahu k migrantům zacházeno ještě před vytvořením současných stereotypů, resp. v procesu jejich vytváření. Zaměřuje se na sedmdesátá a osmdesátá léta 20. století a zvláště na jejich přelom, kdy docházelo k určité změně paradigmatu ve vnímání migrace i imigrantů a jejich postavení ve většinové společnosti.

Práce sleduje vývoj diskurzu vládní politiky, jak byl v daném období formulován v koncepčních dokumentech a reakcích na ně, i odraz konkrétních politických kroků v praxi, reflektované lingvistickými průzkumy. Cílem práce není a nemůže vzhledem k jejímu rozsahu být poskytnout komplexní analýzu nizozemské a vlámské vládní politiky ve vztahu k menšinám a jazyku a jejích důsledků. Jejím cílem je poskytnout kvalitativní studii nejvýznamnějších programových dokumentů, které formovaly diskurs v přístupu k menšinám a jazyku jako prostředku jejich integrace a vzdělávání. Soustředit se přitom bude na rozbor argumentací, které se v souvislosti s osvojováním jazyka dětí přistěhovalců v sedmdesátých a osmdesátých letech minulého století objevily, a jejich proměny. Bude sledovat, jak tyto argumentace byly používány k legitimizaci vládních politik, jak byly společností recipovány, a jak se odrazily v případných praktických realizacích. Touto cestou by práce chtěla dospět k vytýčení základních mezníků menšinové jazykové politiky a ke zhodnocení rozdílů a podobností mezi nizozemským a vlámským přístupem.

Soustředit se přitom bude především na politiky uplatňované na poli základního vzdělávání, a to z několika důvodů. Kromě nemožnosti obsáhnout v rámci bakalářské práce zároveň problematiku celého vzdělávacího spektra či případně i mimoškolních vzdělávacích aktivit je soustředění na základní školské aplikace sledovaných politik odůvodněno i tím, že právě základní školu je možno považovat za vzdělávací stupeň, kde dochází k nejvýraznější „selekcí“ a k „rozdělování“ vzdělávacích šancí pro další stupně. Přestože právě ve sledovaném období pedagogové a lingvisté čím dál více upozorňovali na období předškolního věku a v něm probíhajícího jazykového rozvoje, který byl

shledán klíčový pro další kognitivní schopnosti a vzdělávací šance dítěte, je to právě základoškolská docházka, v níž se tyto „rozdané karty“ odrážejí do konkrétních školních „výkonů“ a hodnocení. Dalším kritériem je pak institucionalizace tohoto stupně vzdělávacího systému, a tím i skutečnost, že je daleko náchylnější k tomu stát se předmětem systematické politiky. Zároveň na rozdíl od následujících, vyšších stupňů, vykazuje značnou míru jednotnosti, a tudíž je v něm poměrně dobře možné sledovat obecné trendy, aniž by bylo třeba „odfiltrovávat“ vlivy různých typů škol. Posledním důvodem s ohledem na sledovanou problematiku je pak skutečnost, že chronologicky předchází vyšším stupňům, a tudíž se v něm dříve odrážejí změny demografické situace i politik na ni reagujících (v tomto bodě srov. Appel – Verhallen, 1989, s. 84).

Pramennou základnu pro tuto práci tvoří především materiály druhé komory nizozemského parlamentu, *Tweede Kamer der Staten-Generaal*, uložené v *Het Nationaal Archief* v nizozemském Haagu. Jejich prostřednictvím bylo možné nahlédnout do procesu přípravy klíčového dokumentu menšinové politiky nizozemské vlády, tzv. menšinové nóty (*Minderhedennota*). Diskuse o jejím obsahu, argumentech v ní obsažených i jejich důsledcích pro konkrétní multikulturní soužití v nizozemské společnosti pokrývá období 1981–1984. Za velmi přínosný pramen považuji zejména soubor reakcí došlých od občanů, organizací a různých zájmových sdružení v reakci na připravovanou, resp. publikovanou nótu. Díky němu bylo možno v práci zohlednit také dopady, resp. recepci vládních politik, která by jinak z vládních dokumentů byla jen těžko zachytitelná.

Samotné programové dokumenty vydané nizozemskou vládou vycházely většinou po svém schválení v konečné podobě tiskem. Prostřednictvím této v podstatě kompletní řady programových dokumentů tak bylo možné poměrně dobře sledovat vývoj politiky vůči menšinám a jazyku jako integračnímu prostředku v delším časovém období. Užitečnou perspektivu zároveň přinesly pozdější zprávy, které si státní orgány nechávaly o politice vůči imigrantům vypracovávat, např. i s ohledem na současné problémy multikulturního soužití.

I vzhledem k této pramenné základně je práce postavena především na analýze nizozemských politik, které jsou lépe dokumentované a byly předmětem širší společenské diskuse. Vlámský příklad, s kterým jsou výsledky této analýzy konfrontovány, je reprezentován taktéž především vydanými programovými dokumenty, resp. jejich analýzou v sekundární literatuře.

Vzhledem k tomu, že se jedná o velmi ostře sledovanou a dodnes vysoce aktuální problematiku, je téma poměrně dobře zastoupeno v sekundární literatuře. Za klíčový je možné považovat sborník vydaný pod záštitou Nizozemské jazykové unie (Nederlandse Taalunie), který se věnoval problematice výuky nizozemštiny jako cizího jazyka v kontextu politiky vůči migrantům v Nizozemsku a Vlámku a reflektuje právě vývoj sedmdesátých a osmdesátých let (Kroon –Vallen, 1989).

Práce je rozdělena do tří částí. V první části nazvané „referent“ se věnuji jednak stručnému nastínění vzniku multikulturní situace v Nizozemsku a v Belgii, jednak tématu jazykového zacházení se samotnou cílovou skupinou. Tento přístup považuji za smysluplný ze dvou důvodů. Jednak již samotné jazykové označení vždy implikuje nějaký obsah a jeho prostřednictvím dochází k připisování významů, hodnocení a tím formování skutečnosti. Druhým důvodem, proč jazyku už v této fázi věnuji pozornost, je skutečnost, že sami doboví aktéři – a platí to především pro Nizozemí – byli k této problematice velmi senzibilní a samotné označování migrantů v jazyce lze svým způsobem označit za integrální součást politické debaty o menšinové politice. V této souvislosti byl problémem zejména překlad do češtiny, která vzhledem k tomu, že česká společnost debaty podobného typu neprodělala, tento jazykový vývoj není schopna reflektovat. V češtině proto používám termíny migrant, alochton, etnická skupina, etnická minorita, kulturní menšina víceméně synonymně, přestože jsem si vědoma jejich hodnotového zabarvení v nizozemštině, jak je analyzováno v první kapitole.

1. REFERENT

1.1 Spoluzemci a cizinci

Samostatný politický problém a zároveň velmi výmluvný pramen pro zkoumání diskurzu o menšinách představuje otázka, jaké pojmenování pro více či méně nepůvodní obyvatelstvo zvolit, zvláště pak v zemích s poměrně vyvinutou politickou kulturou usilujících o politickou korektnost. Jak v Nizozemsku, tak v Belgii je navíc ona politická korektnost motivována koloniálními traumaty obou zemí. Jakmile získá určitý termín převážně negativní konotace, je třeba nahradit jej novým. Již od sedmdesátých let je tak možné zaznamenat mimořádně širokou škálu pojmenování: cizinci (*vreemdelingen*, *buitenlanders*), gastarbeitři, imigranti, migranti kulturní menšiny, alochtoni, etnické skupiny atd.

Jako typický příklad nizozemské polické korektnosti bývá vnímán termín *alochton*. *Nieuw cultureel woordenboek*, nizozemské kulturní kompendium psané formou slovníkových hesel, jej v protikladu k termínu *autochton* chápe jako někoho, kdo pochází z jiné společnosti a kultury, než je ta, v níž se nově etabloval (z řeckého *allos* = jiný, *chtoon* = země). Taková definice není zcela přesná, neboť (například pro statistické účely) platí, že jako alochton je označována i osoba, která se narodila v Nizozemí, pokud se alespoň jeden z jejích rodičů v Nizozemí nenarodil, může se tedy jednat o jedince zcela etablované.

Jako neutrální označení pro gastarbeitry, cizince a imigranty byl pojem alochton zaveden v roce 1971 socioložkou Hilde Verwey-Jonker. Hilde Verwey-Jonker o tento nový význam rozšířila původně geologický termín označující materiál přicházející odjinud. Populárním se v Nizozemsku stal především v osmdesátých letech, kdy se prosadil na úkor označení *etnická menšina*. Jako potvrzení jeho obliby lze vnímat název zprávy vědecké vládní rady (WRR) z roku 1989 – *Allochtonenbeleid*. V průběhu devadesátých let už ovšem zase začíná být pocíťován jako nevyhovující.⁷ Doposud ovšem nebyla nalezena vhodná alternativa. Termín imigrant či migrant již dlouho

⁷ Jako manifestaci tohoto tvrzení lze uvést například přejmenování „nejstarších multikulturních novin Nizozemska“ z *Allochtonenkrant* (noviny alochtonů) na *Multined* nebo novější rozhodnutí městské rady Den Haagu vyhýbat se pokud možno co nejvíce pojmu alochton, toto rozhodnutí vedlo starostu města k označením jako *Hagenaars met een niet-Nederlandse culturele achtergrond* (obyvatel Haagu s nenizozemským kulturním pozadím).

<http://www.communicatieonline.nl/nieuws/allochtonenkrant-wordt-multined;>

<http://vorige.nrc.nl/opinie/article1598582.ece>

neodpovídá skutečnosti, má-li zahrnovat i potomky původních migrantů. Termíny spoluzemec či nový Nizozemec jsou příliš nucené, alespoň podle poradní rubriky časopisu *Onze Taal*, odpovídající v 2011 na otázku, zda existují k termínu alochton nějaké alternativy.⁸ I tyto pojmy navíc mohou sugerovat, že existuje více druhů Nizozemců, z nichž někteří jsou Nizozemci více než ti druzí. A pojmy jako kulturní menšina či etnická skupina mají zase mj. poměrně omezenou distribuci – jsou vhodné pouze pro kontexty, kdy je potřeba použít kategoriální označení. V současnosti patrně nejvíc neutrálně vyznívá atribut *s migračním pozadím* (srov. pozn. 8), méně úspěšné jsou návrhy jako bikulturní občan či Maročan-Nizozemec.⁹

Ve Vlámském společenství je naproti tomu dlouhou dobu řeč o migrantech. Ve stejném roce jako WRR vydává dokument s názvem *Allochtonenbeleid*, nese vlámská vládní nota název *Migrantenbeleid*. Pojem alochton se zde dostává do oběhu až v průběhu devadesátých let. Vymezování se vůči tomuto pojmu už však takové zpoždění nenese, v současnosti se potýká stejnými problémy jako v Nizozemsku. Například radní města Genk se v roce 2009 rozhodli tento pojem z oficiálního úzu vyřadit a dát přednost opisu obyvatel Genku polského / tureckého / italského atd. původu.¹⁰ Stejně si počínala i další města.

⁸ <https://onzetaal.nl/taaladvies/advies/allochtonen>.

⁹ <https://onzetaal.nl/dossiers/dossiers/het-woord-allochtoon>.

¹⁰ <http://www.hln.be/hln/nl/957/Binnenland/article/detail/1579649/2013/02/14/Allochtoon-al-langer-geschrap-in-verschillende-Vlaamse-steden.dhtml>.

1.2 Nizozemsko

Nizozemsko disponuje dlouhou imigrační tradicí a téma imigrace se tradičně těšilo velké pozornosti při budování autostereotypů nizozemské společnosti. Nizozemská republika 17. století se stala synonymem pro toleranci a útočištěm zejména pronásledovaných náboženských imigrantů. Dalším obdobím významného nárůstu počtu – tentokrát zejména ekonomických – imigrantů do Nizozemí bylo období mezi oběma světovými válkami (Böcker – Groenendijk, 2001, s. 303).

Hlavní a pro sledované téma relevantní imigrační vlny je možné sledovat po druhé světové válce. Zde bývají tradičně rozlišovány tři druhy imigrace – migrační proudy související s nizozemskou koloniální minulostí, ekonomická migrace spojená s nedostatkem pracovních sil a konečně politická migrace.

V rámci první skupiny se jednalo o důsledky dekolonizace nizozemské Východní Indie. Do Nizozemí spolu s navracejícími se příslušníky rodin zaměstnanců nizozemské správy přicházeli i tzv. „indičtí Nizozemci“ – kteří často neměli s vlastním Nizozemím žádnou zkušenost, disponovali ale statusem tzv. remigrantů a vysokou mírou identifikace s Nizozemím.

Druhou skupinou, která spoluutvářela nizozemskou multikulturní situaci v důsledku nizozemského opuštění Východní Indie, byli Molučané. Jednalo se zejména o vojáky, kteří na straně Nizozemců aktivně vystupovali proti vytvoření samostatné indonéské republiky. Po jejím vzniku se dostali do politicky složité situace, kterou nizozemská vláda řešila jejich dočasným pozváním do Nizozemí. Vnímání jejich pobytu v Nizozemí jako dočasného odpovídaly i organizační souvislosti jejich integrace, resp. neintegrace. Nebyla přijata žádná integrační politika, Molučané byli ubytováni v provizorních táborech a byly omezeny i jejich možnosti začlenění do ekonomického života v Nizozemí (Braster – Andrés, 2001, s. 102).

Právě s Molučany, kteří i přes původní plány byli nuceni v Nizozemí zůstat na trvalo, je spojena jedna ze zásadních a stále aktuálních debat o multikulturním soužití v Nizozemí. Jak ze strany Molučanů, tak ze strany většinové společnosti bylo vládě vyčítáno, že v této otázce nepostupovala dostatečně systematicky – upozorňováno je zejména na rozdíl v integraci „indonéských Nizozemců“ a dodnes patrné neintegraci Molučanů, který slouží jako svého druhu exemplární příklad vlivu integrační politiky státu, neboť na tyto skupiny byly aplikovány za srovnatelných podmínek a ve stejné době zcela odlišné

přístupy (Trappenburg, 2003). Často je v souvislosti s nizozemskou politikou vůči Molučanům dokonce užíváno i slovo segregace. V sedmdesátých letech přerostly protesty Molučanů – zpravidla již druhé generace, narozené v Nizozemí – do násilných akcí, které vyvrcholily únosem vlaku intercity u De Puntu v provincii Drente, spojeným s dodnes sporným zásahem policie a oběťmi na životech.¹¹

Další výrazně zastoupenou menšinu v Nizozemí představují Surinamci a Antilané. I jejich migrace směrem do Nizozemí byla usnadněna právním statutem vyplývajícím z titulu obyvatel bývalé kolonie. Tradičně odcházeli do Nizozemí především vzdělaní lidé a migrace se omezovala hlavně na elity. V sedmdesátých letech je ale možné sledovat změnu tohoto trendu, která souvisela se změnou nizozemské politiky. Se záměrem poskytnout Surinamu plnou samostatnost byl spojen i strach, že po tomto kroku (realizovaném 1975) bude možnost migrace do Nizozemska ztížena. Právě v období před 1975 a po něm, v rámci tzv. přechodného období, proto Nizozemsko paradoxně zaznamenalo největší vlnu imigrace ze Surinamu (Böcker – Groenendijk, 2001, s. 311). I v případě Antilanů migrační vlny do Nizozemska odrážely zejména politickou a ekonomickou situaci na antilských ostrovech. Jejich obyvatelé nicméně na rozdíl od Surinamců měli možnost volně migrovat mezi svou mateřskou zemí a Nizozemskem (Böcker – Groenendijk, 2001, s. 311).

Vedle imigrace související s koloniální minulostí je možné rozlišit druhý významný migrační proud, který formoval nizozemskou multikulturní situaci, a sice migraci spojenou s nábořem pracovních sil na počátku sedmdesátých let. Stejně jako v případě dalších západoevropských zemí Nizozemsko v situaci ekonomické konjunktury trpělo nedostatkem pracovní síly, který byl řešen najímáním pracovníků ze zemí jižní Evropy, Turecka, Maroka a Tuniska. I v tomto případě se, podobně jako u Molučanů, předpokládalo, že se jedná o migraci dočasnou. Tento předpoklad se nenaplnil, a nadto bylo Nizozemsko konfrontováno s dalším přílivem migrantů z těchto zemí v rámci tzv. slučování rodin (*gezinshereniging*) (Braster – Andrés, 2001, s. 94).

Jako třetí významná skupina imigrantů v Nizozemí bývají zpravidla vyčleňováni političtí uprchlíci, jejichž počet ale začal stoupat teprve v druhé polovině osmdesátých let a v letech devadesátých, a navíc se jednalo o skupinu velmi různorodou. Pro formulaci integračních a jazykových politik ve sledovém období tedy nebyly tyto skupiny tolik relevantní.

¹¹ <http://www.volkskrant.nl/binnenland/opsstelen-overheid-niet-aansprakelijk-voor-kaping~a3848559>.

1.3 Belgie

V Belgii lze více než století pozorovat v podstatě nepřetržitý příjem imigrantů. (Entzinger, 1984, s. 186). První organizované migrační vlny spadají do dvacátých let minulého století. Zotavování průmyslu po první světové válce měly pomoci pracovní síly především z Itálie a Polska. Do roku 1930 se italští a polští imigranti v Belgii stali (po obyvatelích nizozemského a francouzského původu) třetí a čtvrtou nejpočetnější etnickou skupinou cizího původu. Řadu migrantů z obou zemí, Itálie i Polska, v této době navíc k přesunu do Belgie přirozeně motivovaly i důvody polické.

Ačkoli ekonomická deprese třicátých let vedla ke snahám o kontrolu a regulaci imigračních proudů, charakteristickou i pro období poválečné, potřeba přijímat nové pracovní síly nijak výrazně neklesala.

Také po druhé světové válce italská menšina získávala v belgické společnosti stále významnější zastoupení. O období od roku 1947 do roku 1956 se někdy dokonce hovoří jako o italském decenniu. Když 8. srpna 1956 došlo ve valonském městě Marcinelle k tragédii v dolech, největší v belgických dějinách, ze zahynulých 262 dělníků bylo 136 italského původu. Tato událost se stala manifestací špatných pracovních podmínek dělníků ze zahraničí. Nepochybně vláda přijmout taková bezpečnostní opatření, aby k další takové katastrofě nedošlo, vedla nakonec až k vypovězení imigračních dohod z italské strany. Italská migrace se přesto v jisté míře uskutečňovala i nadále. Belgická vláda se nicméně začala orientovat na přijímání imigrantů z jiných zemí – především Španělska, Řecka, Portugalska, Maroka a Turecka. Všechny tyto etnické skupiny zaznamenaly enormní nárůst počtu členů v šedesátých letech. Nárůst počtu „původního“ belgického obyvatelstva byl přitom jen nepatrný (od roku 1973 nabývá populační růst dokonce záporných hodnot). Vzhledem k ekonomickému růstu přitom Belgie byla konfrontována s potřebou neškolených pracovních sil. V souvislosti s ropnou krizí na počátku sedmdesátých let pak Belgie sice hranice pracovní migraci uzavřela, povolila však migraci za účelem sjednocování rodin, což na příklad podle Entzingera souvisí právě s kompenzací „vlastních“ populačních nedostatků (1982, s. 187). Takto získané nové obyvatelstvo tak v Belgii zaznamenávalo demografický růst, a to až do začátku osmdesátých let. Přestože se snahy o omezení migrace v praxi nijak výrazně neprojevovaly, nacházely hlasy po něm volající ohlas u veřejnosti. Stále více bylo prosazováno, aby

k jejímu omezování docházelo a aby přítomnost migrantů na belgickém území byla považována za dočasnou (Entzinger, 1982, s. 191).

Poslední typ migrační vlny – migrace politická, sílící zvláště v polovině osmdesátých let a po rozpadu východního bloku – se na demografickém nárůstu v tomto období nijak výrazně nepodepsala a vzhledem ke svému charakteru a pozdější době nástupu nebyla pro formulaci jazykových politik sedmdesátých a osmdesátých let relevantní.

Zatímco všechny zmíněné druhy migrace je možno najít v různých obměnách ve spoustě západoevropských zemí, disponuje Belgie ještě jedním druhem migrace, který specificky utvářel její jazykové klima a uvažování o výuce jazyků – a sice přítomností evropských institucí a s nimi spojené pracovní migrace i pracovních příležitostí (Leman, 1989, s. 98).

Výše načrtnutý vývoj migrace do Belgie, relevantní pro sledované období, je sice formulován s platností pro celou Belgii, to by však nemělo zastrít fakt, že na vlámské a valonské straně a v oblasti Bruselu, respektive mezi oblastmi, kde se mluví nizozemsky, a těmi, kde se mluví francouzsky, existovala řada rozdílů. Ty vyplývaly především z faktu, že většina těžebního průmyslu, jenž byl po dlouhou dobu pilířem belgické ekonomiky, se nacházela na valonské straně. Teprve s přesunem těžiště belgické ekonomiky více na sever se výrazně zvýšil i počet migrantů v „nizozemsky mluvících oblastech“ (Entzinger, 1982, s. 190). V roce 1977 tak například alochtonní obyvatelstvo tvořilo ve Flandrech/Vlámsku 4 %, ve Valonsku 12,7 % a Bruselu dokonce 21,3 %. A pozdější zařazení do vlámské společnosti zase znamenalo větší kulturní propast mezi původním a „novým“ obyvatelstvem než ve Valonsku.

2. MLUVČÍ

2.1 Integrace zeštíhluje

Přístup vlády k jazykovým otázkám je důležitý zejména proto, že ovládnutí jazyka „hostitelské“ země vystupuje často, v minulých i současných diskuzích, jako synonymum k úspěšnému proběhnutí integračního procesu, resp. jako jeho ukazatel. Integrovan je ten, kdo mluví nizozemsky. Kdo nizozemsky nemluví, podstupuje všemožná rizika. Ta jsou spojena s různými podobami sociálního vyloučení. Tomu, kdo se nenaučí nizozemsky, hrozí obezita (Nortier, 2009, s. 105), psychická neuróza (Verdonk, 1977) či neschopnost správně třídit odpad.¹²

Tato kapitola se zaměří na to, jak s jazykem jako symbolickým kapitálem zacházely vlády Nizozemska a Vlámského společenství. Jak pracovaly s vyučováním nizozemštiny jako druhého jazyka (NT2) jako prostředkem integrace a jak s výukou v „původních jazycích“, na jedné straně jako s prostředkem integrace a budováním multikulturní společnosti, na straně druhé jako prostředkem umožňujícím snadný návrat do země původu a zachovávání společnosti stávající.

2.2 Nizozemsko

Odborná literatura nizozemské provenience, která od konce osmdesátých let intenzivně evaluuje vládní postup ve věci etnických menšin, tradičně rozlišuje tři kvalitativně odlišná období, a tedy dva průlomy ve vládních diskurzích, první kolem roku 1980, druhý v polovině osmdesátých let. Lotty Eldering (1989), lovaňská odbornice v oblasti interkulturní pedagogiky, ji schematicky shrnuje následovně:

	před 1980	1980–1985	po 1985
Název	Onderwijsbeleid voor niet-Nederlandssprekende kinderen (Vzdělávací politika pro nizozemsky ne-mluvící děti)	Onderwijsbeleid voor culturele minderheden (Vzdělávací politika pro kulturní menšiny)	Onderwijsvoorrangsbeleid (Vzdělávací prioritní politika)

¹² <http://www.dewereldmorgen.be/artikel/2014/11/27/vier-mythes-ontkracht-over-migranten-die-slecht-nederlands-spreken>

Cílová skupina	Děti zahraničních pracovníků ze středozemních zemí	Děti imigrantů (Středozeří, Surinam, Antily, Moluky)	Alochtonní a autochtonní děti z dělnických rodin
Základní předpoklady	Dočasný pobyt	Usazení nastálo. Specifická politika nutná, aby se předešlo vytváření menšin. Rovnoprávnost	Alochtonní a autochtonní děti z dělnických rodin jsou podobně znevýhodňovány. Jsou proto potřeba mimoškolní dlouhodobá opatření. Nizozemsko je 'multikulturní' společnost
Cíle v oblasti vzdělávání	Integrace do nizozemského školství. Příprava na návrat ('tweesporenbeleid')	Stejně šance na vzdělání. Akulturace (oboustranná znalost a přijetí kultury toho druhého)	Předcházet znevýhodnění ve vzdělávání v dřívějším stádiu. Příprava na multikulturní soužití.

	před 1980	1980–1985	po 1985
Výuka nizozemského jazyka	Závisí na znalosti nizozemštiny	Závisí na skupině a délce pobytu v Nizozemí (< 2 roky, 2–4 roky)	Školy mohou volně disponovat personálem a prostředky.
Výuka mateřského jazyka	Maximálně 6 hodin týdně (příprava na návrat)		Alochtonní a autochtonní děti z dělnických rodin
Interkulturní výchova	Neexistuje	Není povinná	Povinná podle zákona Wet op het Basisonderwijs z roku 1985

Následující řádky budou tyto závěry konfrontovat s příslušnými prameny, rozvedou je a případně korigují. V rámci další podkapitoly se pak pokusím srovnat tyto teze o nizozemském vývoji s vlámským případem.

2.2.1 Léta sedmdesátá: *Nederlands is beslist geen immigratieland*¹³

Odborná literatura od konce osmdesátých let do současnosti se při obecné charakteristice sedmdesátých let shoduje v tom, že se v této době nedá hovořit o žádném koncepčním přístupu vlády k problematice integrace menšin. Charakteristikou politiky sedmdesátých let se tedy stává to, že se jako celek příliš charakterizovat nedá. Vydávána byla především opatření ad hoc. Neexistence těch plošných je přičítána přesvědčení o dočasnosti pobytu migrantů na nizozemském území. Předpoklad reemigrace tvořil v sedmdesátých letech východisko uvažování o migraci také ve veřejném prostoru (Slegers, 2007, s. 15; Fase, 1989, s. 27; WRR, 2001, p. 168; TK, 2003–2004, s. 28).¹⁴

Z takové politiky plynulo i to, že k různým etnickým skupinám a příslušníkům různého migračního typu bylo přistupováno odlišným způsobem, a dokonce se jimi zabývala také různá ministerstva. Imigranti ze Surinamu, Antil a Moluk spadali do kompetence CRM (*Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk*), uprchlíci pod ministerstva spravedlnosti a vnitra a gastarbeitři pod ministerstvo sociálních věcí a pracovních příležitostí. Vzhledem k tomuto roztržštění bývá politika sedmdesátých let nazývána také jako kategoriální (*categoriaal beleid*) (TK 2003–2004, s. 16).

V centru pozornosti státu stáli především ekonomičtí migranti, tzv. gastarbeitři (nebo *buitenlandse werknemers*), jejichž příchod do země byl vládou od šedesátých let podporován. Jim je také věnována nota, již lze zároveň chápat jako první relevantní dokument zabývající se otázkou integrace – *Nota Buitenlandse Werknemers* (1970), nazývaná také jako Roolvinkova nota, dle tehdejšího ministr sociálních věcí v kabinetu Pieta De Jonga (1967–1971) Baukeho Roolvinka.

Tato nota je známá především kvůli Roolvinkovu prohlášení (citovanému v názvu tohoto oddílu), že Nizozemsko není zemí vhodnou k imigraci, v rámci problematiky postavení gastarbeitřů se ovšem krátce vyjadřuje i k možnostem vzdělávání jejich dětí. Na otázku, jakou vzdělávací politiku je třeba realizovat, odpovídá dvěma alternativami. První z nich je „čistě národní vzdělávání se zřetelem k případnému návratu rodičů do země původu“, tedy takové, které by dětem po návratu zajistilo bezproblémové navázání v tamějším školském systému (1970, s. 12). Druhou možností je „pouze nizozemské vyučování s cílem urychlit integraci dětí v Nizozemsku a umožnit jim profitovat ze všech vzdělávacích šancí, které zde jsou k dispozici; v tomto posledním případě musí být

¹³ „Nizozemsko rozhodně není imigrační zemí“ (*Nota Buitenlandse Werknemers*).

¹⁴ Výjimku z tohoto přesvědčení představovali imigranti z řad Indických Nizozemců, u nichž se předpokládal pobyt trvalý (viz oddíl 1.1) a vůči nimž byla od počátku vyvíjena politika asimilační (TK, 2003–2004, s. 17).

samozeřejmě poskytováno doplňující vzdělávání, které bude dětem zprostředkovávat potřebnou znalost jejich vlastního jazyka a kultury, aby propast, která emigrací vzniká mezi dětmi a rodiči, byla omezena na minimum.“ (1970, s. 12). Ministerstvo školství se přiklonilo k druhé alternativě a postupně začalo přijímat opatření zajišťující v rámci nizozemského školského systému také právo na tzv. *Onderwijs in Eigen Taal en Cultuur* (OETC) – vzdělávání ve vlastním jazyce a kultuře (Fase, 1989, s. 28). V jeho rámci tak žáci z cílových skupin dostávali hodiny vlastního jazyka a kultury, zajišťované mj. speciálně pro tento účel najímanými učiteli ze zahraničí nebo ve spolupráci s ambasádami (TK 2003–2004, s. 22).

Těchto obrysů, načrtnutých Roolvinkovou nótou, se víceméně držel i následující kabinet Barendra Biesheuvela (1971–1973). Po nových volbách na podzim roku 1972 a velmi dlouhém povolebním vyjednávání došlo ovšem k výraznému obratu na nizozemské politické scéně. Nástup vlády progresivní levicové většiny a předsedy PvdA Joopa den Uyla do čela kabinetu byl vítán s euforií a spojován s řadou očekávání. Den Uyl sliboval společnost v neomarxistickém duchu: spravedlivou a bez třídních rozdílů. Ty se však v realitě za nedlouho spíše prohloubily – jen pár měsíců po Den Uylvě nástupu propukla ropná krize. Dodavatelé ropy vyhlásili bojkot a reklamovali nizozemskou zahraniční politiku. Kontinuální ekonomický růst, patrný od konce války, začal stagnovat. Ačkoli musela být přijímána nejružnější krizová opatření, jako například zákaz nedělní automobilové dopravy, k výraznému snížení migrace paradoxně nedocházelo.

Postoj Den Ulovy vlády k imigrantům stále vycházel z předpokladu dočasnosti. Zde vykryštovala z dnešního pohledu pozoruhodná konstelace na politické scéně – zatímco levicová vláda dočasnost migrace za práci nejen předpokládala, ale i ji sama stimulovala, mj. s argumentem negativních následků odchodu pracovních sil pro země původu, pravicová opozice se vyslovovala, v zájmu zaměstnavatelů, za právo najímat ještě více pracovních sil ze zahraničí (TK 2003–2004, s. 20)

V rámci vládní politiky, přestože trvala na dočasnosti, se nicméně změnil důraz na integraci imigrantů. Po ideové stránce byla sice dále zdůrazňována role vlastní kultury, která migrantům měla poskytovat zázemí a oporu v cizí zemi, nově byla ale zdůrazněna i potřeba intenzivnější interakce s nizozemským okolím, která měla předejít vzniku konfliktů a nepochopení (TK 2003–2004, s. 19).

Směřování vlády k odstranění nerovností se mělo dotknout i oblasti vzdělávání. Roku 1974 vydalo ministerstvo školství v čele s Josem van Kemenadem (rovněž představitel

PvdA) program pro vzdělávání „znevýhodněných skupin“ (*Beleidsplan voor het onderwijs aan groepen in achterstandssituaties*, MOW, 1974). Samostatný oddíl je zde věnován vzdělávání dětí pracovních migrantů. Gastarbeitři i jejich rodiny jsou tedy již samotným názvem programu přiřazeni mezi znevýhodněné skupiny, ve východiscích pro vzdělávání dětí z těchto rodin (v terminologii nóty *buitenlandse kinderen*, „zahraničních dětí“) se navíc explicitně konstatuje: „gastarbeiter v nizozemské společnosti stojí na jedné z nejspodnějších příček společenského žebříčku“ (MOW, 1974, s. 34). Není tedy pravda, jak by mohlo plynout z výše citované tabulky, že zahrnutí postupu ve věci vzdělávání menšin do rámce vzdělávání znevýhodněných skupin by byl záležitostí teprve druhé poloviny osmdesátých let. „Vzdělávání dětí z rodin pracovních migrantů má jako takové zřetelné styčné body s politikou podpory znevýhodněných skupin.“ (MOW, 1974, s. 34).

Ačkoli dočasnost pobytu migrantů byla pokládána za východisko vlády až do konce sedmdesátých let, již zde pozbývá na razanci. „Během doby, kdy jsou v Nizozemsku pracovně činní pracovníci ze zahraničí, se stále zřetelněji profilují dvě skupiny. Za první je to skupina těch, kteří po několika letech zase odejdou a zadruhé skupina těch, kteří v Nizozemsku zůstanou delší čas“ (MOW, 1974, s. 34). Vzhledem k existenci těchto dvou skupin prosazuje Kemenadeho nóta oba modely navrhované v nótě Roolvinkové a možnost volby mezi nimi.

Pokud jde o OETC, mají být pro jeho optimální fungování podle Kemenadeho nóty přijata různá opatření, jako např. tzv. létající brigád (MOW, 1974, s. 37; viz níže). Zajímavá je také představa, že pro optimální fungování OETC má být usilováno o co největší koncentraci dětí migrantů co do počtu i národnosti.

Celkově vychází *Beleidsplan voor het onderwijs aan groepen in achterstandssituaties* z myšlenky kompenzace, podle Willema Faseho mnohem víc než pozdější vládní dokumenty, jejichž východiskem je tzv. hypotéza deficitu (1989, s. 28).

Tzv. *Contourennota* (1975), návrh budoucího onderwijsbestel se o menšinách v souvislosti se vzděláváním nezmiňuje. Reakce na ni byly zapracovány do nóty následující o rok později (*Vervolgnota*, 1977). Tato nóta nezmiňuje sice žádné konkrétní prostředky pro podporu jazykových kompetencí jinojazyčných mluvčích, ideově ale potvrzuje linii načrtnutou už v roce 1970 nótou Roolvinovou:

"Na jednu stranu je třeba podporovat takovou inkluzi do vzdělávacího systému – a tím i do nizozemské společnosti – díky které by se jejich šance na seberealizaci co nejvíce

blížily šancím nizozemských dětí; na druhou stranu jim musí být umožněno dosáhnout takových znalostí a obeznamnosti s jazykem a kulturou jejich země, aby se v ní po návratu mohli bez problému (znovu) začlenit do vzdělávacího systému a společnosti. Je zřejmé, že mezi těmito dvěma cíli existuje určité napětí, které z podstaty věci nikdy nebudeme moci zcela odstranit." (Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen 1977, s. 35). Tento dualismus, tzv. *tweesporigheid* („dvoukolejnost“) je s nizozemskou politikou sedmdesátých let spojována prakticky v každé publikaci. Někdy se dokonce tato politika dvou linií uvádí jako charakteristika nizozemského přístupu k migrantům vůbec, jak je možné se dočíst například v jedné monografii o multikulturní výchově české provenience:

„Nizozemská vláda již v roce 1983 oficiálně vyhlásila, že Nizozemsko je ‚multikulturní společnost‘ a ustanovila politiku dvou linií ve vztahu k minoritám, tj. usilování o jejich integraci a zároveň uchování jejich kulturní identity“ (Průcha, s. 100). Průchova pasáž o nizozemské politice vůči menšinám dokládá, jak v českém prostředí může nizozemský multikulturalismus sloužit za příklad, aniž by mu bylo rozuměno. Zarážející ve výše citovaném není ani tolik neodpovídající datace politiky „dvou linií“ do doby, kdy už vládní politika dávno nabrala jiný kurz, jako spíše její nepochopení, resp. shrnutí takovým způsobem, že nedává smysl.¹⁵ Ona „dvoukolejnost“ se projevovala jinak. Na jedné straně sice stála ona snaha o zapojení do nizozemského systému vzdělávání a společnosti a o jeho podporu takovým způsobem, aby možnosti rozvoje dětí migrantů co nejvíce odpovídaly možnostem nizozemských dětí. Tato snaha by se jako snaha o integraci označit dala, uchování původní kulturní identity ovšem per definitionem bývá nutnou součástí integračního procesu.¹⁶ To, co znalost původní kultury „odstavuje na druhou kolej“, je její směřování k bezproblémovému návratu do původní země. Politika dvou linií/kolejí tedy znamená, že mají být vyvíjeny kroky připravující migranty jak na život v Nizozemsku, tak v jejich mateřské zemi. Heslo spojované s politikou sedmdesátých let *integratie met behoud van eigen identiteit*, tedy Průchou zmiňovaná „integrace se zachováním vlastní identity“ tedy nemusí být, ani při zachování definice integrace jako oboustranné, vnímáno pleonasticky. Ono zachování identity je zde

¹⁵ Jako příklad dalšího kuriózního a ničím nepodloženého výroku o nizozemské společnosti může sloužit tento: „Z celkového počtu 15,4 milionu obyvatel tvoří samozřejmě většinu (asi 94%) Holanďané a Vlámové – v podstatě jde o jedno etnikum, v němž jsou rozdíly asi jako mezi Čechy a Moravany [...]“ (Průcha, 2001, s. 99).

¹⁶ Integrace se obvykle chápe jako reciproční proces (srov. např. Nortier, 2009), logice Průchova výroku, resp. jeho interpretace by tedy odpovídal spíše termín asimilace.

zdůrazněno právě jako připomenutí toho, že všichni počítají s tím, že se v budoucnu uskuteční návrat.

2.2.2 Léta osmdesátá: *Ik heb genoeg van woorden die tot niets leiden*¹⁷

Politika od osmdesátých let bývá charakterizována jako období, v němž vláda do velké míry přebírá doporučení vládní vědecké rady (WRR) (Driessen, 1990, s. 9). První poradní dokument a zároveň první komplexnější pojednání o menšinách vůbec představuje WRR vládě v roce 1979. Jeho zveřejnění bylo definitivním potvrzením změny společenské situace a nutnosti změnit také politickou orientaci. Spolu s ním byl ve vládním diskurzu definitivně opuštěn zjevně mylný předpoklad dočasnosti pobytu. Zpráva WRR také zevrubně upozorňovala na jeho důsledky.

Za první reakci vlády můžeme považovat programy ministerstva školství z let 1980 a 1981 (*Concept-Beleidsplan* a *Beleidsplan culturele Minderheden in het Onderwijs*). Na konci dubna 1981 otevřel ministr vnitra Hans Wiegel, v jehož kompetenci je koordinace politiky ve věci menšin diskuzi o návrhu „nóty o menšinách“ (*Ontwerp-Minderhedennota*, Biza, 1981), která oba výše uvedené dokumenty ministerstva školství doslovně přebírá. Její definitivní znění mělo být ustanoveno v říjnu, podařilo se to ovšem až ministru Koosu Rietkerkovi o dva roky později (BiZa, 1983).

Přestože je zde věnována pozornost jazykové výuce, jedná se pouze o OETC, výuka nizozemštiny jako druhého jazyka či dvoujazyčné vyučování zůstávají i zde stranou.

Návrh *Minderhedennota*, ovšem i její znění z roku 1983 zamýšlené jako definitivní vyvolaly velkou řadu ohlasů. Většina reakcí druhé vlny jsou protestní dopisy proti zrušení tzv. *inspraakorgánů* nebo proti zastavení projektů finančně podporujících návrat do „vlasti“ (*terugkeerprojecten*). Rozhořčené reakce svědčí o tom, že s návratem migrantů nepočítala doposud pouze vláda, ale řada alochtonů sama.¹⁸

Pokud se objevují připomínky přímo k oddílu o vzdělávání, nebývají zpravidla formulovány samostatně, ale tvoří součást rozsáhlých reakcí různých zájmových skupin

¹⁷ Mám už dost slov, co nikam nevedou.

¹⁸ Jeden dopis v této věci je dokonce adresován přímo královně: „Vysoce vážená paní, jsem zahraniční dělník z Tuniska a 9 let jsem pracoval v Nizozemsku. Jsem ženatý, mám tři děti a rád bych se vrátil do své země a rád bych, aby mé děti v Tunisku vyrůstaly. Asi si dovedete představit tu radost, když byl můj projekt konečně schválen [...] Mělo to trvat přibližně osm měsíců, než dostanu peníze a vyřídím všechny věci v Nizozemsku. Svou ženu a děti už jsem poslal napřed a najednou se dovídám, že peníze na projekty pro návrat už nejsou. Nerozumím tomu: splnil jsem všechny předpisy a podmínky, jak od Tuniska, tak od Nizozemska. Stálo mě to spoustu peněz a energie a najednou že dozvím, že všechno bylo zastaveno. Je to, jako by byla zastavena moje budoucnost. Mohla byste mi nějak pomoci?“ (Ingekomen reacties / TK, 1983)

ke všem bodům Minderhedennóty. Například surinamská nadace (*Stichting Voor Surinamers*) ve své obsáhlé reakci hodnotí výnosy vlády jako velice vágní a pohybující se ve sféře pouze zamýšleného. Jako nedostatečné je vnímají zvláště vzhledem k tomu, jak zásadně se proměnila společnost „V současnosti se hovoří o multikulturní společnosti. Podle našeho názoru musí dojít k fundamentální změně následujících struktur: interkulturní vzdělávání musí být rozvíjeno a musí dostat zákonný podklad. Musí být povinné na všech školách (protože se proměnila celá společnost). Také učební materiál musí být na všech školách přizpůsoben potřebám multikulturní společnosti“ (*Ingekomen reacties* / TK, 1983). Ohrazují se také proti ustanovení, že Surinamci a Antilané nemají právo na vzdělávání ve vlastním jazyce, a to proto, že v zemích jejich původu je nizozemština oficiálním jazykem. I pro Surinamce, podle vyjádření jejich nadace, představuje „největší (a většinou jedinou)“ překážku jazyk.

Křesťansko pedagogické studijní centrum zase upozorňuje na dopad zrušení center na vzdělávání dětí z rodin s imigračním pozadím. Jednotlivé nadace pro různé skupiny alochtonů totiž s různými vzdělávacími centry úzce spolupracovaly.

V dalším průběhu let byly problematice „zaostávání“ ve vzdělávání věnovány další programové dokumenty, jako např. tzv. *Onderwijsvoorrrangspan* 1985-1989. Cílem bylo vytipovat cílové skupiny, kterým je potřeba poskytnout speciální podporu ve vzdělávání. Školy s vyšším zastoupením „znevýhodněné“ skupiny tak například mohly získávat vyšší dotace. Dokonce se zde objevují konkrétní kvocienty pro přepočítání žáků na učitelohodiny – zatímco dítě z nizozemské dělnické rodiny bylo násobeno kvocientem 1,25, u allochtonního žáka byl tento kvocient 1,9 (TK 2003–2004, s. 328). Ani zde však problematice nizozemštiny jako druhého jazyka nebyla věnována patřičná pozornost. V souvislosti se základním vzděláváním například nebyla zmíněna vůbec (Fase, 1989, s. 31)

Fase (1989, s. 33) vysvětluje absenci konkrétních didaktických zmínek nizozemštiny jako druhého jazyka v programových dokumentech (platí to i pro *Wet op Onderwijs*, 1985) obavami státu z přílišné intervence do školství. Státní politika se podle něho omezovala na stanovení přesných pravidel, počtu hodin, finanční zabezpečení, praktické provedení stanovených obecných úkolů ale ponechávala na konkrétní škole – jak vládě ostatně radila i vědecká rada (WRR, 1989).

2.3 Belgie

Situace v Belgii je,¹⁹ pokud jde o literaturu analyzující vládní politiku ve vztahu k menšinám i o samotné vládní normativní a programové dokumenty, ve srovnání s Nizozemskem znatelně úspornější. Na konci osmdesátých let je tak možné konstatovat, že vládních nót se vztahem k problematice vzdělávání menšin, lze napočítat šest. (Rosiers-Leonard – Bogaert, 1989)

Onen vztah je přitom v několika případech velmi volný. Podle některých autorů se dokonce o politice ve vztahu k migrantům před rokem 1989 nedá vůbec mluvit (Jaspaert, 1989, s. 69). Někdy je dokonce začátek koncepční vládní politiky ve vztahu k menšinám datován až rokem 1998 (Lambrecht, 2009, s. 15). V takovém případě by „zpoždění“ za nizozemskými opatřeními, alespoň co se týče samotné potřeby tuto problematiku na centrální úrovni regulovat, dosahovalo až patnácti let.

Analýzy belgické, resp. vlámské vládní imigrační a integrační politiky shodují tedy při konstatování určité absence, tu však situují na různá místa a připisují jí různou intenzitu. V tom také spočívá zásadní odlišnost od odborné literatury o nizozemském přístupu. Zatímco na nizozemské straně nacházíme stále dokola opakovaný a potvrzovaný narativ o třech fázích migrační politiky, strukturovaných vždy po desetiletí (kategoriální politika sedmdesátých let, menšinová politika osmdesátých let, integrační politika devadesátých let), na belgické straně jedna ustálená verze příběhu o vládní politice neexistuje.

Jedním z důvodů je bezpochyby i to, že v belgickém případě byla problematika přenechávána spíše nižším orgánům, případně místní úrovni, a je zde možné sledovat daleko menší míru koordinace a zastřešující diskuse. Tato rozptýlenost přitom fungovala nejen vertikálně, na přímce od belgické vlády po obecní samosprávu a nestátní aktéry, ale i horizontálně – problematika migrantů a jejich začlenění do belgické společnosti spadala pod dikci různých ministerstev a i oněch několik dokumentů, které je možné vyčlenit coby klíčové, pochází z dílny různých resortů (Rosiers-Leonard, Bogaert, 1989, s. 39).

¹⁹ Sedmdesátá a osmdesátá léta, která jsou předmětem této práce, spadají do období postupné federalizace Belgie. Dnes je oblast vzdělávání plně v kompetenci dílčích parlamentů. Před ustanovením samostatného vlámského parlamentu v současné podobě (Vlaams Parlement) se otázkami školství a vzdělávání ve Vlámku zabývala Vlámská rada (Vlaamse Raad, od 1980 do 2001) a před ní částečně tzv. Kulturní rada pro nizozemskou kulturní oblast (Cultuurraad voor de Nederlandse Cultuurgemeenschap). Protože je jedná v podstatě o týž státní orgán, přestože ještě na počátku sedmdesátých let byly jeho kompetence rozhodovat ve věci vzdělávání do značné míry omezené, budu k němu v této práci pro usnadnění odkazovat jako ke vlámskému parlamentu (či vlámské vládě) ve všech stádiích jeho vývoje.

První z onoho mála zmiňovaných programových dokumentů, které je možné v Belgii k problematice vztáhnout, je nota ministra Léona Servaise, pocházející z roku 1965, která je žádostí odbornému poradnímu grémiu o radu v otázce integrace či asimilace migrantů. Další vládní dokument, z pera státního sekretáře pro vlámskou kulturu a bruselské záležitosti Vica Anciauxe a jeho spolupracovníků, následoval až po více než deseti letech - v roce 1978) a poprvé obsahoval určité návrhy koordinované politiky v oblastech zdravotnictví, ubytování a vzdělávání (Entzinger, 1982, s. 192). Někdy je jako první dokument vztahující se ke vzdělávání migrantů uváděna až nota státní sekretářky Riky Steyaert (1980). V té je problém velkého odstupu mezi alochtony a autochtony připisován nedostatečnému ovládnutí nizozemštiny, a mimořádná jazyková výuka je tak stanovena jako priorita, ačkoli konkrétní návrhy realizace chybí. (Rosiers-Leonard – Bogaert, 1989, s. 39).

Menší urgence menšinové otázky byla podle některých názorů zapříčiněna pozvolnějším přílivem migrantů a jejich geografickým rozmístěním v zemi. Stejně jako v nizozemském případě je ale možné konstatovat, že zvýšený tlak na politickou autoritu otázku migrantů aktivně a koncepčněji řešit, bylo uvědomění trvalosti jejich setrvání v zemi.

Další podobnost je možné spatřovat v orientaci na multikulturní politiku jako na proces, na kterém mají aktivně spolupracovat obě strany:

„Pokud máme migranty vnímat jako sobě rovné, vylučuje to, abychom je nutili přejímat **naše** kulturní vzorce, aby se museli plně podřizovat našim zvykům a obyčejům. V této souvislosti, dámy a pánové, volím oboustranné přizpůsobení migrantů, tak autochtonů, v multikulturní společnosti s rovnými šancemi pro obě skupiny. To zahrnuje, že identita migrantů bude respektována. Stanovovat si jako cíl ‚zachování identity‘ se mi ovšem zdá dost zkeštnatělé. **Migranti** by měli být ve **Vlámském společenství** sami sebou jinak než ve své zemi původu. Soužití, které funguje v této zemi, ať je otevřené vůči **migrantům** sebevíc, klade přece jen určité nároky na to, aby zde člověk mohl obhájit svou existenci a najít své místo.“ (Entzinger, 1984, s. 193n; zvýraznila M. V.)

Toto vytyčení cílů vlámské imigrační politiky dokládá, jak pečlivě vlámská vláda sledovala kroky vlády v Nizozemí. V podstatě totožná slova je možné číst v reakci nizozemské vlády na zprávu WRR (1979; zvýraznila M. V.):

„Pokud máme **etnické menšiny** vnímat jako sobě rovné, vylučuje to, abychom je nutili přejímat **nizozemské** kulturní vzorce, aby se museli plně podřizovat **našim** zvykům, mravům a obyčejům. Vláda respektuje identitu menšin. Ale kultura a identita nejsou

zkostnatělé kategorie. **Imigranti** by měli být v Nizozemí sami sebou jinak než ve své zemi původu. Soužití, které funguje v této zemi, ať je vůči **imigrantům** otevřené sebevíc, přece jen klade určité nároky na to, aby zde člověk mohl obhájit svou existenci a najít své místo. Tyto (...) body by se nejlépe daly shrnout pod heslem „oboustranné přizpůsobení v multikulturní společnosti s rovnými šancemi pro autochtony i alochtony.“

Mezi ony „kulturní vzorce“ pak stejně jako v Nizozemsku patřila i nizozemština, jejíž výuka byla podporována, byť opět nikoli systematicky rozpracována a organizačně zastřešena (Rosiers-Leonard, Bogaert, 1989, s. 41)

Stejně jako v nizozemském příkladu také i Belgičané v osmdesátých letech vnímali problematiku migrantů jako problematiku ekonomicko-sociální, a spravovali ji pod hesly jako menšina, rovnost šancí a vyrovnávání zaostávání.

Pokud jde o obecné směřování, nizozemská a vlámská vládní se tedy na počátku osmdesátých let shodovaly. Výše zmiňované, až patnáctileté zpoždění za nizozemskou vládou musela tedy vláda vlámská nabrat až na poli realizace. Protože se v případě výše uvedených citátů jedná o prohlášení totožná téměř, nikoli zcela, je mimořádně zajímavé zaměřit se na to, v čem se liší. V první řadě je to přímo adresát předkládané politiky, v nizozemském případě „etnické menšiny“, ve vlámském „migranti“. Tato záměna byla pravděpodobně motivována snahou přiblížit se soudobému úzu, tedy tomu, jak bylo v této době k příslušníkům jiné kultury na vlámském území referováno. A z toho je zase možné usuzovat na již rozvinutější, resp. citlivější politickou kulturu. Nizozemské „korektnější označení“ může ukazovat na to, že nizozemská vláda se touto problematikou zabývala již delší dobu a pojem „migrant“ se tak již stihl „opotřebovat“. Nápadná je také náhrada *nizozemských kulturních vzorců* za vzorce nikoli vlámské / belgické, ale *naše*. I to lze číst ve světle výše uvedeného. Tedy že vlámská politická kultura nebyla ještě natolik vyvinutá, aby se vyvarovala jazykové konstrukce opozice *my a naše hodnoty versus oni a ty jejich*. V dalším z nabízejících se čtení je možné motivaci této záměny vidět v nejistotě, jaké označení zvolit pro *vlastní* kulturu (Pokud *naše* kulturní vzorce nejsou nizozemské, jsou belgické? Nebo vlámské?) a hodnotit ji jako zdařilé vyhnutí se nutnosti společnou identitu nějak definovat.

Podle Eugena Roosemse (2001) je diskrepance mezi vytyčenými cíli a konkrétními kroky vysvětlitelná vlámskou jazykovou politikou. Vlámské politické autority se ocitaly v paradoxní situaci – na jedné straně byly zvyklé uplatňovat vůči francouzsky mluvícím

obyvatelům značně asimilační politiku, na druhé straně usilovaly o to umožňovat menšinám výuku jejich vlastního jazyka a kultury (Verlot, 2001, s. 123). Mimořádná vzdělávací zařízení a opatření pro děti alochtonů proto pro vlámskou stranu mohla představovat nežádoucí precedent pro to, aby francouzsky hovořící Belgičané požadovali stejné výhody.

Z toho důvodu zůstalo také bikulturní vyučování, požadované už Anciauxovou nótou, omezeno na několik hodin bohoslužby pro děti z muslimských rodin (Entzinger, 1982, s. 194.) Slovy Hana Entzingera „[t]ak v rozporu s očekáváním fungoval ‚autochtonní‘ pluralismus jako brzda pluralistické politiky pro alochtonní menšiny [...]“ (1982, s. 195). Důsledky této „ostré“ jazykové politiky, kterou vlámská strana vyvíjela vůči valonské, vytvořily paradoxní situaci v jazykově smíšeném Bruselu. Migranti jednoznačně upřednostňovali školy, kde se používala francouzština, zároveň ale vzrostl počet francouzsky hovořících Bruselanů na nizozemskojazyčných školách.

Právě tyto důsledky jazykového, kulturního a institucionálního pluralismu, které v Belgii existovaly již před migrantskou otázkou, resp. nezávisle na ní, je proto možné považovat za nejvýraznější specifikum belgické politiky vůči migrantům, které formovalo její podobu, byť neproniklo – logicky – do explicitní legitimizace. Na odůvodňování oněch několika málo centrálních programových dokumentů, které – hlavně v druhé polovině osmdesátých let – vznikly, je naopak patrná inspirace jak nótou Riky Steyaert, tak nizozemskou politikou. Například v posledním z dokumentů o menšinách osmdesátých let, je stále na velký důraz kladen na „intenzivní“ vyučování nizozemštiny jako druhého jazyka, která má snižovat znevýhodnění v sociální, kulturní a ekonomické oblasti. Pro podporu vzdělávání ve „vlastním“ jazyce a kultuře se zde přidává i důvod, že přispívá k udržení dobrých vztahů mezi alochtonními dětmi a jejich rodinami. Třetím pilířem je interkulturní vzdělávání, které v realitě multikulturní společnosti hodnoceno jako nutnost (Lenssens, 1989, s. 198).

3. ADRESÁT

3.1 Školství – Nizozemsko

Výuka nizozemštiny jako druhého jazyka pro děti z migrantských rodin, stejně jako vyučování těchto dětí v nizozemštině se v Nizozemsku staly předmětem zájmu v sedmdesátých letech. Je přitom příznačné, že se tak nedělo formou systematické přípravy na multikulturní situaci na školách, nýbrž až v reakci na ni. René Appel a Simon Verhallen, kteří se touto problematikou zabývali, konstatují naprostou nepřipravenost učitelů na začlenění těchto dětí do výuky. Bezradní učitelé nejčastěji řešili situaci tak, že posadili tyto děti do zadních lavic a zadávali jim matematické příklady v domněnání, že řeč čísel je srozumitelná interkulturně (Appel – Verhallen, 1989, s. 77). Později byla zavedena instituce tzv. létajících brigád (*Vliegende Brigade*) – speciálních, často neprofesionálních učitelů, kteří objížděli jednotlivé školy a poskytovali těmto dětem jakousi formu kompenzačního vzdělávání. V první vlně pozornosti dané problematice ze strany institucí a státních úřadů je možné dále zaznamenat především finanční dotace na zaměstnávání učitelů pro danou cílovou skupinu žáků a investice do rozvoje studijních materiálů, a také postupné pronikání teoretických poznatků o osvojování druhého jazyka do výuky (Appel – Verhallen, 1989, s. 79)

Na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let se do přemýšlení o nizozemštině coby jazyku dětí migrantů a jeho praktické výuce promítl demografický trend, kdy většina dětí z cílové skupiny už nepřicházela přímo z mateřské země, tj. s nulovou znalostí nizozemštiny, ale vyrůstala již v jazykově smíšeném prostředí v Nizozemsku a nizozemštinu již trochu ovládala. Právě tento vývoj byl také zaznamenán a koncepčně rozpracován ve výše zmíněném vládním programu *Beleidsplan culturele minderheden in het onderwijs* z roku 1981.

Zároveň je možné společně s posunem k vnímání problematiky migrantů ve společnosti obecně sledovat nové přístupy i v praktické realizaci ve školství. Migranti pomalu přestali být vnímáni jako samostatná, podporu vyžadující skupina, nýbrž začali být vnímáni jako jedna z mnoha znevýhodněných skupin, na které měly být podpůrné politiky zaměřeny. Ve školní praxi se to projevovalo především zvýšenou autonomií škol, které mohly nyní na základě analýzy potřeb svých žáků samy rozhodovat o tom, do jakých dodatečných služeb investují – přičemž často se tak podle všeho dělo na úkor do

té doby rozšířených speciálních učitelů nizozemštiny pro děti migrantů (Appel – Verhallen, 1989, s. 80).

Odklon od původní politiky kompenzačního vzdělávání, která převládala v sedmdesátých letech, a která znamenala dodatečnou, oddělenou a intenzivní výuku nizozemštiny jako druhého jazyka pro děti migrantů, bylo možné od počátku osmdesátých let sledovat i v oblasti postavení nizozemštiny jako druhého jazyka v rámci výuky jako celku. Novým trendem bylo tzv. „integrované vyučování nizozemštiny jako druhého jazyka“ (*geïntegreerd NT2-onderwijs*), které vycházelo z předpokladu, že žáci se nizozemštinu naučí lépe, bude-li v ní probíhat normální výuka, obohacená tu a tam o výklad jazyka (Appel – Verhallen, 1989, s. 81). S tímto konceptem byla otevřena i jedna z klíčových otázek spojených s výukou jazyka mateřské země u dětí migrantů, a sice, nakolik jsou jazykové kompetence podmínkou úspěchu ve vzdělávání. Proti „integrovanému vyučování“ se objevily námitky právě z pozice, která mu vyčítala, že nedostatečně rozvíjí základní kognitivně-jazykové schopnosti dětí. Z této perspektivy vycházely i návrhy, které naopak považovaly za zásadní důkladné osvojení libovolného jazyka, díky kterému žák získává předpoklady pro úspěch v dalších předmětech. Koncept integrované výuky jazyka a odborných předmětů se ostatně zachoval jako jeden z významných pedagogických trendů v nizozemskojazyčném školství dodnes a je možné jej považovat za významné dědictví diskuse osmdesátých let. Tezí, na které je ze současného pohledu především postaven, je, že se sice obrací k adresátům, kteří již nizozemsky umí, každodenní jazyk se nicméně značně liší od jazyka potřebného pro zvládnutí složitějších či odborných obsahů, který je právě integrovanou výukou podporován (Elbers, 2013).

Problémovým bodem tohoto přístupu bylo, jak kriticky upozorňují Appel – Verhallen (1989, s. 82), že svým způsobem vedl k diskriminaci dětí migrantů, neboť ty kromě běžného objemu učiva musely zvládnout právě ještě překážky spojené s jazykem. Proti sobě tak stanuli zastánci tohoto konceptu, kteří v něm spatřovali rovné podmínky pro tyto děti a odstranění nežádoucí stigmatizace, která byla se zvláštním vyučováním spjata, a na druhé straně zastánci do té doby převládající kompenzační výchovy, kteří určitou míru pozitivní diskriminace, tj. soustředění na podporu jazykového vývoje v nizozemštině, např. formou zvláštních hodin nebo dodatečného studijního ročníku, prosazovali.

Zatímco na počátku sedmdesátých let se pozornost v oblasti vývoje studijních materiálů soustředila na produkci výukových materiálů pro předmět nizozemština jako druhý jazyk, v souvislosti s tím, jak se nizozemština jako druhý jazyk stávala v rámci integrovaného modelu spíše průřezovým tématem, obrátila se pozornost k analýze a didaktickému přizpůsobení studijních materiálů pro běžné předměty pro tuto cílovou skupinu (Appel – Verhallen, 1989, s. 83). Jejich obsah byl upravován tak, aby děti s nižším stupněm jazykových schopností či odlišným kulturním zázemím co možná nejméně diskriminovaly.

3.2 Školství – Belgie

Jazyková politika nizozemštiny jako druhého jazyka i její praxe ve Vlámku, a to ji výrazně odlišuje od Nizozemska, byla vždy spojena s jedním významným specifickým, jímž je „dvoujazyčnost Belgie“. Právě z nutnosti vymezit se vůči francouzštině a jejím mluvčím, nejen ve vlámské části Belgie, ale zejména ve smíšené oblasti Bruselu, vyplývá celá řada charakteristických rysů ve sledované oblasti. Johan Leman se tak například při analýze studijních materiálů pozastavuje nad „defenzivností“ studijních materiálů určených pro francouzskojazyčné dětské spoluobčany (Leman, 1989, s. 99).

I v belgickém případě je možné nalézt institucionální vyjádření teze, že pro kognitivní schopnosti dítěte je potřeba především rozvoj mateřského jazyka, a sice pod názvem *Elkaar Ontmoetend Onderwijs (EEO)*, který je jakousi obdobou nizozemského OETC, a na jehož financování se zpravidla podílely ambasády států, jejichž příslušníci byli v dané škole silněji zastoupeni. I v belgickém případě se vůči němu objevily výhrady, cílící zejména na hendikepující účinky pro integraci dětí do většinové společnosti. V belgickém případě nicméně bylo možné oba přístupy – soustředění na mateřský jazyk nebo naopak na jazyk „hostitelské země“ – konfrontovat pomocí „volné ruky trhu“. Na konci osmdesátých let si belgické základní a mateřské školy mohly vybrat ze dvou možností jazykové péče v mateřském jazyce, a to buď na základě právě EEO, nebo na základě tzv. pravidla BTK 30%, podle kterého měly školy s více než 30% podílem žáků se specifickými potřebami nárok na speciální dotace. Obě možnosti přitom bylo možno využívat současně. Jak ukázal Leman (1989, s. 101), orientovaly se školy s vysokým podílem dětí migrantů právě na možnost druhou, zpravidla (ne nutně) využívanou podpoře nizozemštiny jako druhého jazyka. Zároveň ale i uvádí experiment, který varuje před přeceňováním dopadů tohoto rozdílu – v jím citovaném bruselském

experimentu dosáhly italské děti, které absolvovaly v nizozemské škole italsko-nizozemské bikulturní vzdělávání, tj. jejichž čas byl rozložen mezi plnohodnotné vzdělávání v mateřšské italštině a cizí jazyk nizozemštinu, stejných výsledků v nizozemštině, jako francouzskojazyčné děti v téže nizozemskojazyčné škole, jejichž veškerý čas byl investován do výuky nizozemštiny (Leman, 1989, s. 103).

4. KÓD

4.1 Nizozemí

Stále více byla také věnována pozornost otázce, jaký vliv na osvojování druhého jazyka má jazyk mateřský – nejen stupeň jeho ovládnutí, ale také struktura samotného jazyka. Byl sledován proces osvojování druhého jazyka a hledány podobnosti a naopak kontrasty s mateřským jazykem, které student osvojující si nizozemštinu při svém studiu vnímá, a zkoumán jejich vliv na učení nizozemštiny a případné možnosti využití těchto poznatků v praktické výuce (Extra, 1989, s. 54).

V osmdesátých letech zároveň badatelé o osvojování nizozemštiny jako cizího jazyka mohli do svých úvah začít zapojovat výsledky empirického pozorování, statistiky, a měření. Zhodnotit tak bylo možno například roli délky pobytu pro osvojování jazykových schopností. Paradoxně některé výzkumy ukázaly, že tato proměnná hraje pouze malou roli v porovnání například s intenzitou kontaktu s „autochtony“ a zejména s tím, zda se děti rozhodnou používat nizozemštinu i doma či v mimoškolním kontaktu s vrstevníky (Extra, 1989, s. 53). To představovalo pochopitelně významný argument pro diskusi o integrační politice. Stejně tak v samotném odborném výzkumu na téma osvojování druhého jazyka začala být věnována pozornost právě interakci s rodilým mluvčím – např. při vzájemném vyjasňování si představ o významu slov či konstrukcí apod.

S přibývajícím podílem dětí z cílové skupiny, které se právě pro nizozemštinu – svůj druhý jazyk – v běžné denní komunikaci rozhodovaly, byla věda nucena reflektovat i celý svazek dalších otázek, které tento proces s sebou nesl. Jednalo se například o problematiku upřednostnění komunikace před správností a úsilím o dosažení správnosti v osvojení cílového jazyka. Pozornost byla proto věnována jevům jako je záměrné vyhýbání se složitým konstrukcím, přizpůsobování tvarů, zjednodušování apod. (Extra, 1989, s. 56).

V rámci další, dodnes aktuální fáze, se pak také badatelé začali o témata jako použití jazyka s ohledem na rodinné prostředí a komunikační situace v rodině, kdy vznikaly konstelace, kdy generace dětí byla čím dál častěji dvojjazyčná, což mělo logické důsledky pro jejich postavení v rodině, komunikaci s jinak jazykově vybavenými rodiči apod.

V nizozemském bádání o osvojování druhého jazyka také v osmdesátých letech převážil odklon od generativně-gramatických přístupů, které byly kritizovány za přílišnou koncentraci na finální stádium hotového mluvčího, a nedostatečné zohlednění právě reálného *procesu* osvojování (druhého) jazyka. Voláno bylo proto po větší spolupráci lingvistiky s vývojovou pedagogikou a obecně po propojení s poznatky z praxe. Dále podle této kritiky nebylo možné skončit s analýzou u věty coby výsledného produktu jazyka, nýbrž reflektovat potřebu kontextu a interakce při osvojování druhého jazyka (Extra, 1989, s. 57)

Nizozemské bádání o osvojování nizozemštiny jako druhého jazyka se také chtělo zapojit do univerzální, kroslingvistické diskuse o osvojování jazyka, kde konstatovalo výraznou dominanci angličtiny a výzkumů založených na příkladu jejího osvojování. Právě v empirickém výzkumu osvojování nizozemštiny nerodilými mluvčími proto spatřovalo svůj významný potenciál a možnost přispět do obecné lingvistické diskuse (Extra, 1989, s. 58) Nizozemská lingvistika se tak zapojila do výzkumů, které téma osvojování druhého jazyka zkoumaly například pomocí sledování, jaké jazykové struktury mluvčí nizozemštiny jako druhého jazyka nejčastěji neguje, které si naopak osvojuje, jak tento proces probíhá chronologicky, a na kterých místech může nejčastěji docházet k neporozumění.

Co se týče praktické aplikace teoretických poznatků o osvojování nizozemštiny jako druhého jazyka, lze u nizozemské lingvistiky konstatovat spíše opatrný přístup. Ten byl posílen i některými neopatrnými pokusy, které se snažily sestavit přesné katalogy úrovní zvládnutí nizozemštiny dle jasných kritérií, vyčítán jim ale byl nedostatečný empirický podklad a vzhledem k jejich normativnosti páčání více škody než užitku.

Ve vztahu k politickým autoritám bádání konstatovalo především potřebu evaluovat dosavadní nabídku jazykových kurzů a studijních materiálů, jejich koordinaci s požadavky kladenými různými typy testů i pracovním trhem, a také diferenciaci nabídky na základě různosti poptávky. Ministerstvo školství tak například dostávalo podněty, aby řešilo alarmující situaci v nabídce kurzů, která nedostatečně zohledňovala potřeby migrantů s vysokým vzděláním, ale nulovou výchozí znalostí jazyka. Zdálo se totiž, že dosavadní praxe ve svém důsledku kladla rovnítko mezi nízkou úroveň znalosti nizozemštiny a nízkou úroveň vzdělání obecně (Extra, 1989, s. 63)

Právě z vědeckých kruhů také vycházela významná iniciativa, která se snažila propojit bádání v oboru – a jeho následné efektivní zapojení do praxe – v Nizozemsku a Vlámku. Hlavní institucionální základnu pro tyto aktivity zde představovala (a dodnes představuje) *Nederlandse Taalunie* (Nizozemská jazyková unie), která sdružovala lingvisty a pedagogy z obou zemí. Ta se problematice věnovala nejen po teoretické stránce, zejména formou iniciace nizozemsko-vlámské diskuse odborníků, ale také snahou prosadit témata spojená s výukou nizozemštiny jako druhého jazyka do agendy veřejné diskuse a hlavně do strategií a rozpočtů státních institucí na obou stranách hranice. Mezi její priority patřilo v osmdesátých letech např. vzdělávání učitelů nizozemštiny jako druhého jazyka a jeho profesionalizace a institucionalizace, podpory vydávání slovníků a didaktických materiálů nebo rozvoj jednotných testů a certifikátů pro testování nizozemštiny jako druhého jazyka v Nizozemsku i Belgii (Extra, 1989, s. 64).

4.2 Belgie

Co se týče vlámského výzkumu na poli nizozemštiny jako cizího jazyka v sedmdesátých a osmdesátých letech, charakterizoval jej v diskusi pořádané právě *Nederlandse Taalunie* ještě na konci osmdesátých let Koen Jaspaert velmi jednoduše – jako „neexistující“ (*onbestaande*). Žádnou odbornou literaturu vlámské provenience na tomto poli nezaznamenal a ústní konferenci jednu, věnovanou problémům migrantů při osvojování jazyka (Jaspaert, 1989, s. 69). Na základě jeho dalších postřehů k tématu je možné konstatovat, že na rozdíl od Nizozemska ve vlámské jazykové oblasti nebyla pozornost nizozemštině jako druhému jazyku věnována jednak po teoretické stránce a jednak na centrální či koncepční úrovni. Jak konstatoval, omezovalo se vlámské zabývání tématem pouze na vyhodnocování úspěchů a neúspěchů při výuce a nápady k „nápravě“ – tj. ze značně normativních a praktických hledisek – a navíc se tyto příspěvky omezovaly vždy pouze na danou konkrétní instituci, která tuto výuku poskytovala nebo ji financovala. Stejně jako v nizozemském případě byla věnována pozornost vlivu mateřského jazyka na osvojování nizozemštiny, celkově je ale stav bádání v Belgii možno hodnotit jako silně „podteoretizovaný“.²⁰

²⁰ Jaspaert (1989, s. 71) tento jev vysvětluje zejména institucionálními souvislostmi belgických univerzit – ty byly v osmdesátých letech nuceny masově šetřit, a lingvistické obory byly v situaci ohrožení propouštěním a zeštíhlováním nuceny budovat své postavení pomocí atraktivnějších témat, než bylo osvojování jazyka migranty – a sice zejména počítačovou lingvistikou a komunikačně-vědnými

Je tedy možné konstatovat, že na poli formulace teoretických základů pro výuku nizozemštiny jako druhého jazyka a diskuse jejich případných vlivů pro integraci z globální perspektivy je možné připsat jednoznačně dominantní roli nizozemskému bádání. Pro další institucionalizaci oboru, podporu rozvoje ve Vlámku, větší unifikaci a reflexi je pak možno za klíčového aktéra považovat Nederlandse Taalunie coby koordinační, lobbyistický a platformu pro diskusi poskytující orgán.

disciplínami využitelnými v managementu a soukromém sektoru. Po výzkumu osvojování druhého jazyka také neexistovala podle Jaspaerta poptávka politických autorit, jako tomu bylo v nizozemském případě, a absolventi lingvistických oborů tak nacházeli minimální motivaci pro zabývání se tímto tématem. (Jaspaert, 1989, s. 72).

ZÁVĚR

Nizozemská a vlámská politikami vůči imigrantům v sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století vykazovaly celou řadu podobností. Je možné konstatovat, že nizozemská politika byla vzhledem k rozsahu, plošnosti a historickým souvislostem imigrace motivována k intenzivnějšímu zabývání se problematikou již v sedmdesátých letech. Klíčovou proměnnou v nizozemském a v menší míře i v belgickém případě představovalo konstatování trvalosti migrace. Politiky sedmdesátých let, které byly založeny na předpokladu, že se zejména migranti za prací vrátí po určité době zpět do mateřské země, se orientovaly především na podporu vlastní kultury těchto skupin. Cílem přitom byla hlavně podpora bezproblémové integrace po návratu zpět ve vlasti. Toto opatření se posléze týkalo i dětí migrantů a našlo vyjádření ve školním systému ve formě speciálních hodin výuky jazyka a kultury daných skupin. Druhou alternativou bylo soustředění na integraci do hostitelské společnosti. Dlouho tyto alternativy existovaly jako rovnocenné diskutované možnosti vedle sebe, a právě tato kombinace dala také pojmenování celým nizozemským sedmdesátým létům v záležitosti menšin – *tweesporenbeleid*, dvoukolejná politika. V jeho rámci obsaženou podporu jazyka a kultury migrantů ale není možné zaměňovat s pozdější politikou multikulturalismu, tj. předpokladu, že pluralita kultur je žádoucí, přispívá k všeobecné harmonii v nizozemské společnosti, a je proto třeba menšinové kultury podporovat. Motivace v pozadí této podpory byla zcela protichůdná – jejím základem byl předpoklad návratu migranta do cílové země. Jak se ukázalo mj. na základě písemných reakcí došlých v rámci diskuse nového programového dokumentu, tzv. Minderhedennoty z roku 1983, ještě v této době z předpokladu dočasnosti vycházela i celá řada samotných migrantů.

Počátek osmdesátých let s sebou přinesl změnu směrem k vnímání migrantské otázky socioekonomickým prizmatem. Migranti tak již nebyli cílem vládní politiky z titulu toho, že jsou migranti, nýbrž jako sociálně, ekonomicky i kulturně znevýhodněná skupina, kterým nyní patřila vládní pozornost pod hesly vyrovnávání rozdílů, překonávání zaostávání a rovnosti šancí. Tato změna se dotkla i školní politiky, kde byla stále více podporována nizozemština jako druhý jazyk, a to jednak jako prostředek integrace do nizozemské společnosti a lepšího uplatnění na pracovním trhu, ale i jako médium vzdělávání. Nizozemština se dokonce ze samostatného předmětu stala „průřezovým

tématem“ poté, co se prosadila koncepce pohlízející na výuku i odborných předmětů v nizozemštině jako na ideální způsob osvojování si druhého jazyka.

S postupem doby byl lingvistický vývoj, koncepčně se nizozemštině jako druhému jazyku v životech migrantů, obohacen o možnost empirických výzkumů, zabývání se novými problémy jako používání nedokonalé nizozemštiny pro každodenní komunikaci versus spisovné nizozemštiny nebo mezigenerační komunikace v rodině s odlišným jazykovým vybavením. Nizozemští vědci přitom chovali ambice přispět výzkumem na tomto poli i k řešení obecných lingvistických problémů a formulovat koncepční metody pro osvojování si (nizozemštiny jako) druhého jazyka. Naopak na belgické straně hranice byl u vlámských badatelů konstatován nezáměr o toto téma, což se postupně měnilo až v devadesátých letech, mj. díky spolupráci s nizozemskými kolegy. Významnou roli je na tomto poli možno připsat Nizozemské jazykové unii (Nederlandse Taalunie), která právě tyto aktivity na poli výuky nizozemštiny jako druhého jazyka koordinovala a pomáhala unifikovat.

Stejně tak je možné vlámskou praxi označit za méně systematickou. Problematika byla roztržštěna nejen mezi jednotlivé resorty, ale zpravidla také mezi jednotlivé úrovně státu a veřejné správy. Empirický výzkum i samotná praxe probíhala spíše „na místě“ a politiky byly méně centralizovány. Pokud již nějaké centrální dokumenty na této úrovni vznikaly, bylo u nich možné konstatovat výrazné ovlivnění nizozemskými předlohami. Zásadní vliv na zacházení s nizozemštinou jako druhým jazykem ve vztahu k nerodilým mluvčím žijícím ve vlámské části Belgie měla podle všeho situace již existující a na migraci nezávislé bilingvnosti a konkurence mezi nizozemštinou a francouzštinou. Tuto „defenzivní“ strategii bylo možné zaznamenat i v jazykovém zacházení s tématem, a sice v explicitnějším vymezení hranic mezi „my“ a „oni“ v programových dokumentech, které kontrastovalo s politicky korektnějšími výrazy upřednostňovanými v nizozemských textech.

SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

Nevydané prameny

Het Nationaal Archief, Den Haag

2.02.28, Tweede Kamer der Staten-Generaal, inv. nr. 12326 – Ter inzage gelegde stukken horende bij de kamerstukken, 16755–1 Minderhedennota, 1981

2.02.28, Tweede Kamer der Staten-Generaal, inv. nr. 7548 – Ingekomen reacties op de minderhedennota nr. 20, 1983

2.02.28, Tweede Kamer der Staten-Generaal, inv. nr. 7549 – Ingekomen reacties op de minderhedennota nr. 20, 1984

Vydané prameny

Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen (1974): Beleidsplan voor het onderwijs aan groepen in achterstandssituaties: maatregelen tot uitvoering van het onderwijsstimuleringsbeleid. 's-Gravenhage: Staatsuitgeverij.

LENSSENS, J. (1981): Nota migrantenbeleid van de Vlaamse Executieve, Vlaamseraad, 11 april 1989.

Literatura

APPEL, René, VERHALLEN, Simon (1989): Onderwijs Nederlands als tweede taal in Nederland. In: Sjaak Kroon – Ton Vallen (eds.), *Etnische minderheden en Nederlands als tweede taal in Nederland en Vlaanderen*. 's-Gravenhage: Stichting Bibliographia Neerlandica, s. 77–95.

BECKER, Jos (2005): Het burgerschap in de troonredes, 1945–2005. In: Paul Dekker en Joep de Hart (eds.), *De goede burger: tien beschouwingen over een morele categorie*. Den Haag: SCP, Sociaal en Cultureel Planbureau.

BÖCKER, Anita – GROENENDIJK, Kees (2004): Einwanderungs- und Integrationsland Niederlande. Tolerant, liberal und offen?, in: Friso Wielenga – Ilone Taute (eds.), *Länderbericht Niederlande*. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, s. 303–361.

COELLO, Laura – DAGEVOS, Jaco – HUINDER, Chris – VAN DER LEUN, Joanne – ODÉ, Arend (2013): *Het minderhedenbeleid voorbij: motieven en gevolgen*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

CORNIPS, Leonie (2012): *Eigen en vreemd: Meertaligheid in Nederland*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

DRIESSEN, Gerard W. J. M. (1990): *De onderwijspositie van allochtone leerlingen: de rol van sociaal-economische en etnisch-culturele factoren, met speciale aandacht voor het onderwijs in eigen taal en cultuur*. Nijmegen: Instituut voor Toegepaste Sociale Wetenschappen.

ELBERS, Ed (2013): Iedere les een Nederlandse taalles? Taal- en vakonderricht in het beroepsonderwijs. *Levende Talen Tijdschrift* 14, 4, s. 14–27.

ELDERING, Lotty (1989): Ethnic Minority Children in Dutch Schools. Underachievement and its Explanations. In: Lotty Eldering – Jo Kloprogge (eds.), *Different cultures same school: ethnic minority children in Europe*. Amsterdam [etc.]: Swets & Zeitlinger.

EXTRA, Guus (1989): Onderzoek Nederlands als tweede taal in Nederland. In: Sjaak Kroon – Ton Vallen (eds.), *Etnische minderheden en Nederlands als tweede taal in Nederland en Vlaanderen*. 's-Gravenhage: Stichting Bibliographia Neerlandica, s. 51–68.

FASE, Willem (1989): Overheidsbeleid Nederlands als tweede taal in Nederland. In: Sjaak Kroon – Ton Vallen (eds.), *Etnische minderheden en Nederlands als tweede taal in Nederland en Vlaanderen*. 's-Gravenhage: Stichting Bibliographia Neerlandica, s. 25–37.

FERMIN, Alfonso M. E. (1997): *Nederlandse politieke partijen over minderhedenbeleid 1977–1995*. Amsterdam: Thesis Publishers.

KROON, Sjaak – VALLEN, Ton (1989): *Etnische minderheden en Nederlands als tweede taal in Nederland en Vlaanderen*. 's-Gravenhage: Stichting Bibliographia Neerlandica.

KOHNSTAMM, Dolph – CASSEE, Elly (2003): *Nieuw cultureel woordenboek: Encyklopedie van de algemene ontwikkeling*. Amsterdam: Anthos.

LAMBRECHT, Sophie (2009): *A comparative study of the Dutch and Flemish integration*. Gent: s.n.

- LEMAN, Johan, Onderwijs Nederlands als vreemde taal in Vlaanderen. In: Sjaak Kroon – Ton Vallen (eds.), *Etnische minderheden en Nederlands als tweede taal in Nederland en Vlaanderen*. 's-Gravenhage: Stichting Bibliographia Neerlandica, s. 97–111.
- MARTENS, Albert – Moulaert, Frank (eds.) (1985): *Buitenlandse minderheden in Vlaanderen – België: wetenschappelijke inzichten en overheidsbeleid*. Antwerpen: Nederlandsche Boekhandel.
- PRŮCHA, Jan (2001): *Multikulturní výchova. Teorie – praxe – výzkum*. Praha: ISV.
- ROSIERS-LEONARD, Marie-Claire – BOGAERT, Nora (1989): Overheidsbeleid Nederlands als tweede taal in Vlaanderen. In: Sjaak Kroon – Ton Vallen (eds.), *Etnische minderheden en Nederlands als tweede taal in Nederland en Vlaanderen*. 's-Gravenhage: Stichting Bibliographia Neerlandica, s. 39–50.
- ROOSENS, Eugeen (2001): Etnische groep en etnische identiteit. Symbolen of concepten? In: Marc Verlot (ed.), *Werken aan integratie: het minderheden- en het onderwijsbeleid in de Franse en de Vlaamse Gemeenschap van België (1988-1998)*. Leuven: Acco.
- TINNEMANS, Will (1994): *Een gouden armband: een geschiedenis van mediterrane immigranten in Nederland (1945-1994)*. Utrecht: Nederlands Centrum Buitenlanders.
- VERMEULEN, Hans (ed.) (1997): *Immigrantenbeleid voor de multiculturele samenleving. Integratie-, taal- en religiebeleid voor immigranten in vijf West-Europese landen*. Amsterdam: IMES, Instituut voor Migratie- en Etnische Studies.
- SLEEGERS, Fleur (2007) *In debat over Nederland: veranderingen in het discours over de multiculturele samenleving en nationale identiteit*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- TRAPPENBURG, Margo, Had het anders gekund? Over het Nederlandse integratiebeleid. In: H. Pellikaan, M. Trappenburg (ed.) *Politiek in de multiculturele samenleving*, Meppel/Amsterdam 2003, s. 13–37.
- VUIJSJE, Herman – VAN DER LANS, Jos (2000): *Typisch Nederlands: Vademecum van de Nederlandse identiteit*. Amsterdam – Antwerpen: Uitgeverij Contact.
- VAN DER HORST, Han (2005): *Dějiny Nizozemska*, Praha: NLN 2005.

VERDONK, A. (1977): Migratie en Psychische Stoornis. *Tijdschrift voor Psychiatrie*, 19, s. 406–420.

VERLOT, Marc (2001): *Werken aan integratie: het minderheden- en het onderwijsbeleid in de Franse en de Vlaamse Gemeenschap van België (1988-1998)*. Leuven: Acco, 2001.

WETS, Johan (2001): *Migratie en Asiel: vluchten kan niet meer. Syntheserapport van een onderzoeksproject inzake het migratie- en asielbeleid in België*. Brussel: Koning Boudewijnstichting.